

ساکنان شهرها، امروزه نه به دلیل تناسبات فرهنگی و اجتماعی، بلکه با هدف استفاده از تسهیلات و خدمات شهری دور یکدیگر جمع شده‌اند. به‌منظور توقف این روند، یکی از اهداف اصلی برنامه‌ریزی شهری و برنامه‌ریزی فرهنگی، تمرکز بر ارتقای فرهنگی شهرها و دستیابی به پایداری فرهنگی، تنوع فرهنگی و هویت و شخصیت فرهنگی در شهر است. هدف این مقاله، ارائه و اولویت‌بندی شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران با تأکید بر بعد فرهنگی در ساختار مفهوم پایداری است. این مقاله که در گروه مقالات توصیفی - تحلیلی است، با استفاده از روش مطالعه اسنادی و تحلیل محتوا، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی را استخراج کرده و هفت بعد برنامه‌ریزی فرهنگی را با عنوان پایداری فرهنگی، بهگشت، تنوع فرهنگی، سرزندگی فرهنگی، خلاقیت، هویت و شخصیت و عدالت‌شناسایی کرده است. در گام بعدی، وزن‌دهی به شاخص‌ها به روش «وزن‌دهی نوسانی» توسط گروه متخصصان صورت گرفته است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که شاخص‌های «درصد هزینه‌های اقلام فرهنگی در مجموع هزینه‌های خانوار»، «درصد درآمدهای خانوار از مشاغل فرهنگی»، «میزان استفاده از نمادها در شهر» و «تعداد شخصیت‌های فرهیخته و شناخته‌شده در شهر» از مهم‌ترین شاخص‌های تحقق برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران به‌شمار می‌روند.

■ واژگان کلیدی:

پایداری، برنامه‌ریزی فرهنگی، برنامه‌ریزی شهری، طراحی شهری، شهرهای ایران.

شناسایی نشانگرهای برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران*

بازنمایی نقش طراحی شهری در برنامه‌ریزی فرهنگی

نگین حجتی

دانشجوی دکتری شهرسازی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران
ne.ho1370@yahoo.com

مرجان‌السادات نعمتی‌مهر

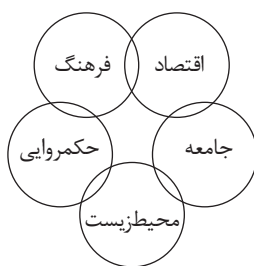
دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی تهران
mnematimehr@yahoo.com

۱. مقدمه

با رشد سریع شهرها و آلودگی‌های ناشی از تولیدات کارخانه‌ها و یا فعالیت‌های انسانی، پارادایم توسعه پایدار توسط فعالان محیط‌زیست و سپس برنامه‌ریزان شهری مطرح شد. به همین منظور مثلث توسعه پایدار (رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی) به‌عنوان شناخته‌شده‌ترین سند در نیمه دوم دهه ۱۹۸۰ و براساس گزارش برانتلند، توسعه یافت و با موفقیت در دهه ۱۹۹۰ تثبیت شد، اما در این میان، مفاهیم دیگری چون حکمروایی شهری و فرهنگ برای مدت طولانی مورد غفلت واقع شد که نهایتاً منجر به طرح انتقاداتی بر این روند و تأکید بر توجه به بعد اجتماعی - حکمروایی و فرهنگی برای برنامه‌ریزان و تصمیم‌سازان گردید. (والنس^۱ و دیگران، ۲۰۱۱: ۳۴۲)

در این میان بسیاری از مردم نیز خواهان ورود فرهنگ به این مثلث و تریب این مثلث شدند. چرا که ارزش ذاتی فرهنگ، به‌عنوان خاطرات، خلاقیت، تعالی، دانش انتقادی و... عامل اصلی توسعه انسانی، حکومت دموکراتیک و درک جهانی محسوب می‌شد. (شهرهای متحد و دولت‌های محلی یو.سی.ال.جی^۲، ۲۰۰۶: ۸) به‌موازات این امر، مفهوم فرهنگ به‌عنوان بخش مهمی از فرآیند پایداری مورد توجه قرار گرفت و مفهوم توسعه پایدار، فضایی را جهت بحث در رابطه با اهمیت و ورود فرهنگ، علی‌الخصوص در شهرها، فراهم نمود (نمودار ۱). همین امر ظهور پدیده‌ای جدید در حوزه مطالعات شهری را در بر داشت و آن عبارت از تلفیق برنامه‌ریزی شهری و برنامه‌ریزی فرهنگی بود. (داکسبری و جین‌نت^۳، ۲۰۱۲: ۱)

۱۷۲

نمودار ۱: ظهور فرهنگ و حکمروایی در واژگان سه‌گانه توسعه پایدار (فریدمن، ۱۳۹۶)

1. Vallance
2. UCLG
3. Duxbury & Jeannotte

به‌موازات سیر تاریخی توجه به ابعاد فرهنگی در جهان، در ایران نیز با گذشت زمان و مطرح شدن طرح‌های توسعه فرهنگی، که با هدف حمایت از فرهنگ غنی و با سابقه ایرانی توسط نهادهای فرهنگی تهیه و تدوین شده است، سعی بر آن شده تا از طریق تصویب طرح جامع برنامه‌های فرهنگی، فرهنگ ملی و ایرانی با دیگر ابعاد رشد و توسعه زندگی افراد عجین شود. این در حالی است که در این طرح‌ها به‌طور خاص بر برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرها به‌عنوان بستر اصلی زندگی افراد، تأکید نشده است و تنها به معرفی برخی از شاخص‌ها و یا نشانگرهای عام در زمینه پایداری فرهنگی پرداخته شده است. بر همین اساس و در راستای پر کردن این خلأ دانشی، این پژوهش به دنبال استخراج ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است که به‌وسیله آن بتوان برنامه‌ریزی فرهنگی را در شهرهای ایران تحقق بخشید.

۱.۱. پرسش‌های تحقیق

۱. برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران مبتنی بر چه نشانگرهایی است؟
۲. ضریب اهمیت و وزن نشانگرهای برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران به چه صورت است و کدام یک از اهمیت بیشتری برخوردار است؟
۳. آیا برنامه‌ریزی فرهنگی صرفاً راهبردی برنامه‌ریزانه است؟ نگاه طراحان به شهرها (طراحی شهری) چگونه در برنامه‌ریزی فرهنگی شهرها تأثیرگذار بوده و سهم می‌پذیرد؟

۱.۲. اهداف تحقیق

- به‌منظور پاسخ به پرسش‌های تحقیق، مهم‌ترین اهداف این مقاله به‌شرح زیر عبارت‌اند از:
- شناسایی نشانگرهای فرهنگی مؤثر بر برنامه‌ریزی فرهنگی شهرهای ایران در قالب تدوین چارچوب مفهومی؛
 - وزن‌دهی شاخص‌های تحقق یا بهبود برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران با استفاده از آرای صاحب‌نظران و به روش وزن‌دهی نوسانی؛
 - معرفی سهم طراحان در راهبردهای برنامه‌ریزی فرهنگی با توجه به ضریب اهمیت و وزن شاخص‌های فرهنگی استخراج‌شده

۱.۳. پیشینه تحقیق

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، تاکنون پژوهش‌های مشابهی در رابطه با ارزیابی ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران و تلفیق آن با برنامه‌ریزی و طراحی شهری صورت نگرفته است. بلکه صرفاً در برخی پروژه‌های خارجی به بررسی و یا ارزیابی یکی از ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرها پرداخته شده است. این طرح‌ها به تفکیک کشورها در جدول ۱، منعکس شده است:

جدول ۱: معرفی پروژه‌های مرتبط با برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرها

نام پروژه	سال	کشور	هدف از پژوهش	نتایج حاصل از پژوهش	منبع
برنامه‌ریزی فرهنگی شهر بولدر - کلرادو آمریکا	۲۰۱۵	آمریکا	حمایت از سازمان‌های فرهنگی، تأکید بر فرهنگ در محله‌ها و جوامع، حمایت از هنرمندان، پیشبرد تعاملات مدنی، افزایش آگاهی و مشارکت عمومی در امور شهری	استخراج برخی شاخص‌های پایداری فرهنگی، خلاقیت، هویت، تنوع و عدالت	(شورای شهر بولدر، ۲۰۱۵)
پایداری اجتماعی و فرهنگی	۲۰۱۳	سوئد	برنامه‌ریزی فرهنگی شهرهای سوئد بر مبنای شناسایی شاخص‌های فرهنگی و حمایت از گنجاندن ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی در ابعاد برنامه‌ریزی شهری سوئد	استخراج شاخص‌های پایداری فرهنگی شامل شاخص‌های توسعه انسانی، تعداد ابنیه تاریخی در هر کیلومتر مربع و تعداد نمایشگاه‌های موجود، سالن‌های سینما و...	(اکسلسون ^۲ و دیگران، ۲۰۱۳)
برنامه‌ریزی فرهنگی کشور نیوزلند	۲۰۰۶	نیوزلند	تصمیم‌گیری در رابطه با توسعه بلندمدت منافع بخش فرهنگی و تعیین سهم آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی نیوزلند	تدوین شاخص‌هایی جهت سنجش ابعاد خلاقیت و نوآوری و تنوع فرهنگی در نیوزلند	(وزارت میراث و فرهنگ ^۳ ، ۲۰۰۹)

۱۷۴

۱.۴. روش تحقیق

این پژوهش بنا به ماهیت خود در گروه تحقیقات توصیفی تحلیلی قرار گرفته است و به توصیف و معرفی ابعاد و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران در ۴ گام اصلی پرداخته است. در گام اول با استفاده از روش مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای و روش تحلیل محتوا، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی استخراج شد، بدین ترتیب که ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی که از میان اسناد و مطالعات کتابخانه‌ای به دست آمد، با روش کدگذاری مورد تحلیل قرار گرفته و براساس

1. Boulder City Council
2. Axelsson
3. Ministry for Culture and Heritage

تعداد تکرار، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها استخراج شد. در گام دوم با استفاده از پرسشنامه متخصصان و روش وزن‌دهی نوسانی، وزن هر یک از شاخص‌ها در بازه ۰ تا ۱۰ به‌دست آمد، بدین ترتیب که شاخص‌هایی که در برنامه‌ریزی فرهنگی بی‌تأثیر بودند عدد ۰ و آنهایی که دارای بیشترین تأثیر در برنامه‌ریزی فرهنگی بودند، عدد ۱۰ را به خود اختصاص دادند. به‌منظور مقایسه‌پذیری شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی، وزن این شاخص‌ها نرمال شد. در گام سوم هریک از شاخص‌ها اولویت‌بندی شده در گروه مؤکدات برنامه‌ریزی شهری و یا طراحی شهری قرار گرفتند تا نهایتاً در گام چهارم بتوان نقش برنامه‌ریزی شهری و یا طراحی شهری را در شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی جستجو کرد.

۲. مفاهیم مرتبط با برنامه‌ریزی فرهنگی (فرهنگ و برنامه‌ریزی فرهنگی)

۱۷۵

۲.۱. فرهنگ

در ابتدا مفهوم فرهنگ بر محوریت هنر شکل گرفت اما با مرور زمان این مفهوم به‌شرح جدول زیر تکمیل شد. علت این امر را می‌توان در تعدد تعاریف برای فرهنگ جستجو کرد، چرا که با توجه به تنوع مردم، تعاریف متنوعی از فرهنگ نیز وجود دارد. دلیل تنوع تعاریف، متناسب با ماهیت میان رشته‌ای فرهنگ است. اما به‌طور کلی و از منظر جمعیت‌شناختی فرهنگ را می‌توان شیوه زندگی مردم تعریف نمود. (بنیاد توسعه روستایی حوزه آبریز کلمبیا، کانادا^۱، ۲۰۱۳: ۵)

جدول ۲: تعاریف فرهنگ

منبع	تعریف فرهنگ	متفکران	
(دربزن، ۱۹۹۴: ۴)	فرهنگ بر محوریت هنر بوده اما با گذشت زمان به‌عنوان عنصری جهت خلق شیوه زندگی جوامع محلی مبدل شد	۱۹۹۴	دربزن ^۲
(رزلند، ۲۰۰۵: ۱۲)	فرهنگ از نظر سرمایه فرهنگی عبارت است از سنت و ارزش، میراث، هنر، تنوع و تاریخ اجتماعی	۲۰۰۵	رزلند ^۳
(داکسبری و گیلِت ^۴ ، ۲۰۰۷: ۳)	تمامی صفات اعم از صفات معنوی و مادی، فکری و عاطفی متمایز یک جامعه و یا یک گروه اجتماعی مشخص	۲۰۰۷	داکسبری و جین‌نت
(داکسبری و جین‌نت، ۲۰۱۲: ۴)	راهی که به مردم اجازه می‌دهد با هم زندگی کنند بدون اینکه هویت و حس اجتماعی آنها به خطر بیفتد	۲۰۱۲	

1. Columbia Basin Rural Development Institute
2. Dreeszen
3. Roseland
4. Gillete
5. Spencer

منبع	تعریف فرهنگ	متفکران	
(اسپنسر، ۲۰۱۲: ۲)	مجموعه‌ای از ارزش‌ها، جهت‌گیری‌ها، اعتقادات، سیاست‌ها، روش‌ها و قراردادهای رفتاری	۲۰۰۸	اسپنسر ^۵
(بنیاد توسعه روستایی حوزه آبریز کلمبیا، کانادا، ۲۰۱۳: ۵)	فرهنگ عبارت است از شیوه زندگی مردم	۲۰۱۳	بنیاد توسعه روستایی حوزه آبریز کلمبیا، کانادا

براساس نظرات فوق و با استناد به تعریف شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌عنوان عالی‌ترین نهاد در راستای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری کشور مبتنی بر فرهنگ، می‌توان این تعریف بومی را برای فرهنگ ارائه نمود:

فرهنگ را می‌توان نظام‌واره‌ای از باورها و عقاید اساسی، ارزش‌ها، آداب و الگوهای رفتاری باثبات و ریشه‌دار و نمادها و مصنوعات یک جامعه دانست که طی قرن‌ها و هزاره‌ها ایجاد و تثبیت شده و به یک ملت هویت می‌بخشد و می‌توان بر این اساس آنان را از سایر ملت‌ها و قومیت‌ها تمیز داد. (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲: ۱۶)

۲.۲. برنامه‌ریزی فرهنگی

به‌طور کلی تعاریف زیادی توسط نظریه‌پردازان برای برنامه‌ریزی فرهنگی ارائه شده است، (حجتی و نعمتی‌مهر، ۱۳۹۶: ۸۳-۸۲) که همگی در یک نگاه کلی، تلفیق بحث فرهنگ با امر برنامه‌ریزی (ایوانز، ۱۳۸۱: ۳۴) و استفاده از آن در راستای رسیدن به اهداف مطلوب موردنظر برنامه‌ریزی، تجدیدحیات شهری و حتی طراحی شهری را مدنظر قرار می‌دهد. (مرسِر^۱، ۲۰۰۶: ۱۳) در این پژوهش، تعریف جامع زیر که مستخرج از تمام مطالعات پیشین بوده، به‌عنوان ملاک عمل مورد استفاده قرار می‌گیرد:

برنامه‌ریزی فرهنگی، برنامه‌ریزی راهبردی و جامع با استفاده از منابع فرهنگی در راستای توسعه شهر و اجتماعات محلی است و به‌عنوان بخشی از یک راهبرد کلان‌تر برای توسعه شهری و جامعه به‌کار می‌رود تا مبتنی بر آن با برنامه‌ریزی فیزیکی شهر، توسعه اقتصادی و صنعتی، عدالت اجتماعی، برنامه‌ریزی‌های تفریحی، برنامه‌ریزی مسکن و خدمات عمومی ارتباط برقرار کند. (حجتی و نعمتی‌مهر، ۱۳۹۶: ۸۳)

۳. دستیابی به ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران

تاکنون مطالعه جامعی در خصوص ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران صورت نگرفته است، تنها مطالعه موجود در این زمینه به ارائه ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای جدید پرداخته است (حجتی و نعمتی‌مهر، ۱۳۹۶)، که به جهت نوظهور بودن این شهرها، امری متفاوت از شهر به مفهوم کلی آن است، چرا که اکثر شهرهای ایران، خصوصاً به جهت فرهنگ دیرینه و دیرپای خود، از ویژگی‌های فرهنگی خاصی برخوردارند که لازم است در تهیه هر طرح و برنامه‌ای، ملاحظه شود. تا آنکه برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای جدید که فاقد پیشینه تاریخی، فرهنگی خاصی هستند، عمدتاً به دنبال ایجاد زیرساخت‌های فرهنگی است، در اکثر شهرهای ایران، به جهت پیشینه تاریخی و فرهنگ قوی موجود، به عنوان زیربنای امر برنامه‌ریزی فرهنگی، این امر چیزی متفاوت از احداث زیرساخت‌هاست. این تحقیق، برنامه‌ریزی فرهنگی در این شهرها را مورد مطالعه قرار داده و نشان می‌دهد در شهرهایی که از کالبد، منظر، فضاها، شهری و... تاریخی - فرهنگی خاصی برخوردارند، برنامه‌ریزی فرهنگی ابعادی فراتر را در بر می‌گیرد.

بر همین اساس و به منظور دستیابی به ابعاد و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی لازم است در ابتدا ابعاد و شاخص‌هایی را که در پژوهش مذکور - برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای جدید ایران - بدان اشاره شد معرفی شود و سپس به معرفی ابعاد و شاخص‌هایی پرداخته شود که توان سنجش و ارزیابی در شهرهای ایران را با توجه به سابقه فرهنگی و تاریخی خود دارد.

ابعاد و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای جدید ایران، مشتمل بر ۵ بعد کلی است:

۱. پایداری فرهنگی با مفاهیم منزلت اجتماعی، مشارکت مدنی، ایمنی و امنیت و هزینه و درآمد فرهنگی،

۲. تنوع فرهنگی با مفاهیم تنوع اجتماعی گروه‌ها و قومیت‌ها، کالاها و خدمات فرهنگی

۳. سرزندگی فرهنگی با مفاهیم پیاده‌مداری و سرزندگی محیطی

۴. هویت و شخصیت فرهنگی با مفاهیم تناسب با معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی

۵. عدالت با مفاهیم عدالت اجتماعی، اقتصادی و فضایی - خدماتی

این ابعاد هر کدام مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی را در بر گرفته و عمدتاً به دنبال ایجاد زیرساخت‌های فرهنگی است. (حجتی و نعمتی‌مهر، ۱۳۹۶: ۸۷-۸۶) از مطالعه متون موجود

در زمینه برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرها، می‌توان دو بعد دیگر از برنامه‌ریزی فرهنگی را به صورت عام و برای کلیه شهرها، تشخیص داد. دلیل عدم حضور این دو بعد - بهگشت و خلاقیت - در برنامه‌ریزی فرهنگی شهرهای جدید این است که براساس هرم مازلو^۱ سطح رفاه یا بهگشت و خلاقیت بالاتر از رفع نیازهای اولیه و حتی ایمنی و امنیت قرار گرفته است (مازلو، ۱۹۷۱) و زمانی در شهر، معنا و مفهوم خود را باز می‌یابد که شهر و شهروندان از نیازهای اولیه عبور کرده و در پی خودشکوفایی و بهبود شرایط زندگی خود برآیند. از آنجا که شهرهای جدید عموماً در پی رفع نیازهای اولیه و تنها به عنوان خوابگاه تعریف شده‌اند، این ابعاد در شهر جدید مصداقی نداشته و تنها در شهرهایی با پیشینه فرهنگی و تاریخی که از نیازهای پایه گذر کرده‌اند تعریف می‌شود.

الف. بهگشت^۲

بهگشت، یا رفاه، اشاره به شرایط یا موقعیتی دارد که زندگی رضایت‌بخش می‌باشد. این مفهوم دارای ابعاد مختلفی از جمله جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی می‌باشد. بهگشت و کیفیت زندگی که عمدتاً در حس جمعی مورد استفاده قرار می‌گیرند تا توصیف کنند یک جامعه چگونه به خوبی می‌تواند خواسته‌ها و نیازهای مردم را برآورده کند، به یکی از مفاهیم کلیدی مورد استفاده برای توصیف وضعیت یک جامعه مبدل شده‌اند. (هاوکس^۳، ۲۰۰۱: ۱۲) اغلب تعاریفی که در رابطه با مفهوم بهگشت عنوان شده است بر کیفیت زندگی و شرایط بهداشتی جامعه مانند شادی و کامیابی تأکید دارد (شهرهای متحد و دولت‌های محلی یو.سی.ال.جی، ۲۰۰۶: ۳) و عمدتاً هر دو بعد فردی و اجتماعی را نیز در بر می‌گیرد (رضایی خوبشان و نعمتی‌مهر، ۱۳۹۴) همان‌طور که در تعریف کیفیت زندگی اشاره شده است، کیفیت زندگی تابعی از بهزیستی افراد (درک از محیط) و شرایط محیط زندگی‌شان است که این عوامل تحت تأثیر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و... است (رضایی خوبشان و نعمتی‌مهر، ۱۳۹۴: ۵۶)، لذا ادراک و عوامل مؤثر بر آن یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی است که در رضایتمندی و به تبع آن بهگشت، مؤثر خواهد بود. یکی از کیفیت‌های مطرح در حوزه ادراک شهر، نقش‌انگیزی^۴ است که بنا

1. Maslow
2. Well Being
3. Hawkes
4. Imagability

به‌نظر لینیچ عواملی چون نمادها و نشانه‌ها، گره‌ها، راه‌ها، حوزه‌ها و لبه‌ها را در بر می‌گیرد. (لینیچ، ۱۳۹۵) نمادها به‌جهت بروز و ظهور بصری از اساسی‌ترین عوامل نقش‌انگیزی به‌شمار می‌آیند (بنتلی، ۱۳۸۶) و سبب می‌شوند شهر در ذهن شهروندان، مانایی داشته و به بیان لینیچی آن، نقش‌انگیزتر باشد. بر همین اساس نماد و نشانه‌های فرهنگی می‌تواند گامی در جهت ادراک بیشتر محیط و به‌تبع آن به‌گشت باشد.

جدول ۳: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های به‌گشت (رفاه) ۱

منبع	شاخص‌ها	مؤلفه	بعد
(بنیاد بین‌المللی توسعه پایدار، ۲۰۰۲: ۱۴)	میزان وقوع جرم در طی ۱ سال	ایمنی و امنیت	به‌گشت
(اسکات، ۲۰۰۹: ۲۸)	میزان مناسب بودن فضای شهری برای حضور خانواده‌ها	تکریم خانواده	
(اسکات، ۲۰۰۹: ۲۸)	درصد تملک مسکن	مسکن	
(اسکات، ۲۰۰۹: ۲۸)	تعداد افراد بی‌خانمان و فاقد سرپناه		
(بنیاد بین‌المللی توسعه پایدار، ۲۰۰۲: ۱۴)	میزان دسترسی به مراکز بهداشتی مانند درمانگاه	بهداشت	
(شهرهای متحد و دولت‌های محلی یوسی‌ال‌جی، ۲۰۰۶: ۱)	تعداد مرگ و میر کودکان زیر ۳ سال		
(بنیاد بین‌المللی توسعه پایدار، ۲۰۰۲: ۱۴)	میزان دسترسی به مراکز آموزشی مانند دبستان	دسترسی‌ها	
(بنیاد بین‌المللی توسعه پایدار، ۲۰۰۲: ۱۴)	میزان دسترسی به مراکز مذهبی		
(دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹)	میزان دسترسی به مراکز فرهنگی مانند فرهنگسرا		
(دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲)	تعداد نمادهای دینی در شهر	نماد و نشانه	
(وزارت میراث و فرهنگ، ۲۰۰۹: ۳۰)	میزان استفاده از سمبل‌ها و نمادها در شهر		
(دنگ، ۱۹۹۵: ۱)	تعداد شخصیت‌های فرهیخته و شناخته شده در شهر		

1. IISD: International Institute for Sustainable Development
2. Scott
3. Deng

ب: خلاقیت و نوآوری^۱

در قرن بیستم جهان مبتنی بر یقین، به جهانی پر از سؤال و شک در دانسته‌ها مبدل شد. بنابراین زمان خلاقیت فردی و هم چنین خلاقیت در جوامع فرارسید و مفهوم خلاقیت دیگر نمی‌توانست تنها به هنر محدود شود و باید طیف وسیعی از راه‌حل‌های انسانی برای رفع مشکلات را در برمی‌گرفت. (هاوکس، ۲۰۰۱: ۱۷) از نظر لاندیری، خلاقیت و نوآوری در حوزه شهری، ظرفیت گرد هم آوردن گروه‌های علاقه‌مند بر سر یک میز و بحث در مورد راه‌حل‌های انسانی برای رفع مشکلات، یاد گرفتن کار مشارکتی و توسعه، خلاقیت شهری نامیده می‌شود. (یانگ، ۱۳۹۲: ۱۸۲)

جدول ۴: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های خلاقیت

منبع	شاخص‌ها	مؤلفه	بعد
(هاوکس، ۲۰۰۱: ۱۸)	تعداد مشاغل خلاقانه در شهر	اشتغال و درآمد	خلاقیت
(هاوکس، ۲۰۰۱: ۱۸)	میزان درآمد از مشاغل خلاقانه در طول سال		
(وزارت میراث و فرهنگ، ۲۰۰۹: ۱۸)	تعداد نهادهای مردم‌نهاد در شهر	مشارکت	
(وزارت میراث و فرهنگ، ۲۰۰۹: ۱۷)	تعداد مراکز گردهم‌آیی		
(وزارت میراث و فرهنگ، ۲۰۰۹: ۲۰)	تعداد نمادهای خلاقانه در شهر	نمادهای فرهنگی	

۱۸۰

از تلفیق مدل برنامه‌ریزی ۵ مؤلفه‌ای شهرهای جدید، با دو مؤلفه جدید به‌گشت و خلاقیت، مدل مفهومی جدیدی برای برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرها به‌طور عام استخراج می‌شود که می‌تواند ملاک عمل در تمامی شهرها قرار گیرد و بدین ترتیب پاسخ سؤال یک تحقیق ارائه می‌شود. (نمودار ۲)

نمودار ۲: ابعاد مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران

۱. توزیع مناسب هر یک از این کاربری‌ها مدنظر است.

۴. تحلیل یافته‌های تحقیق

۴.۱. تعیین وزن و ضریب اهمیت شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران
 در این بخش به سؤال دوم تحقیق پاسخ داده می‌شود. به‌منظور تعیین وزن و ضریب اهمیت شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران از پرسشنامه متخصصان استفاده شد. افراد متخصص در این پژوهش افرادی هستند که دارای مدرک کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی یا طراحی شهری و یا دکترای شهرسازی بوده و یا در سازمان‌های فرهنگی یا نهادهای تصمیم‌گیر و یا تصمیم‌ساز فرهنگی کشور شاغل باشند. در پرسشنامه از متخصصان خواسته شد ضریب اهمیت هر یک از شاخص‌ها را در مؤلفه مربوط به هر بعد از برنامه‌ریزی فرهنگی از میان بازه ۰ تا ۱۰ مشخص نمایند. بدین ترتیب که اگر شاخص مذکور، به نظر آنها در برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران بی‌تأثیر بود به آن عدد ۰ اختصاص دهند و اگر تأثیرگذار بود، براساس میزان اهمیت هر شاخص در تحقق برنامه‌ریزی فرهنگی به آن از بازه ۱ تا ۱۰ عددی را اختصاص دهند، به‌طوری‌که عدد ۱ نشانه کمترین تأثیر و عدد ۱۰ نشانه بیشترین تأثیر باشد. سپس ضرایب اهمیت نرمال‌شده و وزن هر یک از شاخص‌ها در تحقق برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران احصاء می‌شود. شایان ذکر است به‌منظور پایایی پرسشنامه از روش اتکاسنجی ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. از آنجا که ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه بیشتر از ۰/۷ می‌باشد می‌توان گفت پرسشنامه از پایایی یا اعتبار لازم را برخوردار است. پس از تعیین پایایی پرسشنامه، با استفاده از روش فوق سهم هر یک از شاخص‌ها در تحقق برنامه‌ریزی فرهنگی به‌شرح جدول ۵ عنوان می‌شود.

۱۸۲

جدول ۵: تعیین ضرایب اهمیت و وزن ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی

ابعاد	ضریب اهمیت	مؤلفه	ضریب اهمیت	شاخص‌ها	ضریب اهمیت	وزن	
بنداری فرهنگی	۰/۳۰۲۲۲	منزلت اجتماعی	۰/۱۳۰۰۲	نرخ باسوادی	۰/۵۰۵۱	۰/۰۱۹۸۵	
				سرانه ارزش شغلی	۰/۴۹۴۹	۰/۰۱۹۴۵	
		مشارکت مدنی	۰/۱۰۲۱۷	میزان تمایل به مشارکت زنان و مردان در امور شهری		۰/۶۴	۰/۰۱۹۷۶
				تعداد مراکز تجمع و تعاملات اجتماعی در شهر		۰/۳۶	۰/۰۱۱۱۲
	ایمنی و امنیت	۰/۱۲۰۲۴	مساحت زمین‌های بایر، متروکه و مخروبه		۰/۴۵۴۵	۰/۰۱۶۵۲	
			میزان کنترل اجتماعی خانواده‌ها و افراد در شهر		۰/۵۴۵۵	۰/۰۱۹۸۲	
	هزینه و درآمد فرهنگی	۰/۶۴۷۵۷	درصد درآمدهای خانوار از مشاغل فرهنگی		۰/۴۹۶۲	۰/۰۹۷۱۱	
			درصد هزینه‌های اقلام فرهنگی در مجموع هزینه‌های خانوار		۰/۵۰۳۸	۰/۰۹۸۶۰	

ابعاد	ضریب اهمیت	مؤلفه	ضریب اهمیت	شاخص‌ها	ضریب اهمیت	وزن		
نوع‌نگین	۰/۲۹۲۵۴	ایمنی و امنیت	۰/۰۴۰۵۶	میزان وقوع جرم در طی ۱ سال	۱	۰/۰۱۱۸۷		
		تکریم خانواده	۰/۰۱۶۸	میزان مناسب بودن فضای شهری برای حضور خانواده‌ها	۱	۰/۰۰۴۹۱		
		مسکن	۰/۰۹۲۹۳	درصد تملک مسکن	۰/۰۱۶۶۷	۰/۰۱۶۳۲	۰/۰۱۶۶۷	
				تعداد افراد بی‌خانمان و فاقد سرپناه	۰/۰۱۰۵۲	۰/۲۸۶۸	۰/۰۱۰۵۲	
		بهداشت	۰/۰۷۴۳۴	میزان دسترسی به مراکز بهداشتی مانند درمانگاه	۰/۰۱۲۰۱	۰/۵۵۲۱	۰/۰۱۲۰۱	
					تعداد مرگ و میر کودکان زیر ۳ سال	۰/۰۰۹۷۴	۰/۴۴۷۹	۰/۰۰۹۷۴
		دسترسی‌ها	۰/۰۶۴۲۶	میزان دسترسی به مراکز آموزشی مانند دبستان	۰/۰۰۵۱۶	۰/۲۷۴۷	۰/۰۰۵۱۶	
					میزان دسترسی به مراکز مذهبی	۰/۰۰۴۶۵	۰/۲۴۷۳	۰/۰۰۴۶۵
					میزان دسترسی به مراکز فرهنگی مانند فرهنگسرا	۰/۰۰۸۹۹	۰/۴۷۸	۰/۰۰۸۹۹
		نماد و نشانه	۰/۷۱۱۱۱	تعداد نمادهای دینی در شهر	۰/۰۴۶۴۵	۰/۲۲۳۳	۰/۰۴۶۴۵	
میزان استفاده از سمبل‌ها و نمادها در شهر	۰/۰۸۶۱۲				۰/۴۱۴	۰/۰۸۶۱۲		
تعداد شخصیت‌های فرهیخته و شناخته‌شده در شهر	۰/۰۷۵۴۷				۰/۳۶۲۸	۰/۰۷۵۴۷		
نوع فرهنگی	۰/۱۲۷۷۸	تنوع اجتماعی، گروه‌ها و قومیت‌ها	۰/۰۳۰۴۶	۰/۴۲۴۲	۰/۰۳۰۴۶			
			درصد مهاجران ورودی به شهر و مبدأ سکونت آنان	۰/۰۲۲۴۸	۰/۳۱۳۱	۰/۰۲۲۴۸		
			ترکیب‌بندی قومیت‌ها در شهر	۰/۰۱۸۸۵	۰/۲۶۲۶	۰/۰۱۸۸۵		
		کالا و خدمات فرهنگی	۰/۴۳۸۱	تعداد جشنواره‌های قومی در شهر	۰/۰۱۱۸۶	۰/۲۱۱۸	۰/۰۱۱۸۶	
				تعداد عناصر شاخص شهر	۰/۰۳۲۲۷	۰/۵۷۶۵	۰/۰۳۲۲۷	
سرزندگی فرهنگی	۰/۱۰۱۳۷	کالا و خدمات فرهنگی	۰/۰۱۱۸۶	۰/۲۱۱۸	۰/۰۱۱۸۶			
			تعداد جشنواره‌های ورزشی، هنری و بازارهای صنایع دستی	۰/۰۲۱۰۳	۰/۳۴۳۴	۰/۰۲۱۰۳		
		پیاده‌مداری	۰/۶۰۴۱۷	درصد رضایت از کف‌سازی و نورپردازی پیاده‌راه‌ها	۰/۰۱۲۹۹	۰/۲۱۲۱	۰/۰۱۲۹۹	
				میزان دسترسی به خدمات عمومی از طریق حمل و نقل عمومی	۰/۰۲۷۲۲	۰/۴۴۴۴	۰/۰۲۷۲۲	
				تعداد کاربری‌های شبانه در شهر	۰/۰۲۴۳۲	۰/۶۰۶۱	۰/۰۲۴۳۲	
محیطی	۰/۳۹۵۸۳	تعداد کاربری‌های چندمنظوره در سطح شهر	۰/۰۱۵۸۱	۰/۳۹۳۹	۰/۰۱۵۸۱			

ابعاد	ضریب اهمیت	مؤلفه	ضریب اهمیت	شاخص‌ها	ضریب اهمیت	وزن
خلاقیت	۰/۰۲۴۴۴	اشتغال و درآمد	۰/۱۶۸۲۲	تعداد مشاغل خلاقانه در شهر	۰/۷۳۰۳	۰/۰۰۳۰۰
				میزان درآمد از مشاغل خلاقانه در طول سال		
		نماد و نشانه	۰/۶۰۷۴۸	تعداد نهادهای مردم‌نهاد در شهر	۱	۰/۰۰۵۴۸
				تعداد نمادهای خلاقانه در شهر	۱	۰/۰۱۴۸۵
هویت و شخصیت فرهنگی	۰/۱۰۰۶۵	تناسب با معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی	۱	میزان استفاده از مصالح بوم سازگار	۰/۱۹۳۳	۰/۰۱۹۴۶
				درصد معابر با مقیاس انسانی	۰/۳۴۳۶	۰/۰۳۴۵۹
				میزان استفاده از وسایل تزئینی غربی و بدون استفاده عملکردی	۰/۲۲۸۸	۰/۰۲۳۰۳
				درصد رعایت محرمیت و اشرافیت در شهر	۰/۲۳۴۳	۰/۰۲۳۵۸
عدالت	۰/۴۴۸۹۸	عدالت اجتماعی	۰/۴۴۸۹۸	درصد اجازه کار به زنان	۰/۳۷۳۱	۰/۰۰۸۵۴
				نسبت فرصت کسب سواد برای زنان و مردان	۰/۲۷۹۸	۰/۰۰۶۴۱
				میزان رضایت از شغل ساکنان	۰/۳۴۷۲	۰/۰۰۷۹۵
		عدالت اقتصادی	۰/۲۵۵۱	تعداد فرصت شغلی برای افراد در شهر	۰/۴۶	۰/۰۰۵۹۸
				توزیع هزینه خرید مسکن	۰/۳۰۶۷	۰/۰۰۳۹۹
	۰/۰۵۱۰۰۱	عدالت فضایی	۰/۲۹۵۹۲	تفاوت میان کمترین و بیشترین مساحت قطعات مسکونی	۰/۲۳۳۳	۰/۰۰۳۰۴
				میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری آموزشی	۰/۱۹۷۶	۰/۰۰۲۹۸
				میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری مذهبی	۰/۱۸۸۴	۰/۰۰۲۸۴
				میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری درمانی	۰/۱۰۶۴	۰/۰۰۱۶۱
				میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری فرهنگی	۰/۲۳۷۱	۰/۰۰۳۵۸
۱/۰۰۰۰۰	۱	۷	میزان دسترسی به خدمات از طریق انواع مختلف حمل و نقل عمومی	۰/۱۲۴۶	۰/۰۰۱۸۶	
			۲۱	۱/۰۰۰۰۰		

۴.۲. اولویت‌بندی شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران

در راستای اولویت‌بندی شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران، براساس

وزنی که از جدول فوق به‌دست آمد، جدول نزولی وزن شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران به‌شرحی که در جدول ۶ می‌آید، تنظیم شد. در این جدول با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس^۱ و دستور طبقه‌بندی^۲ و نزدیک‌ترین همسایه^۳ نقاط شکست و یا نقاطی که میان وزن شاخص‌ها فاصله افتاده است، مشخص و براساس آن اولویت‌ها تعیین می‌شود. در راستای ارزیابی برنامه‌ها و سیاست‌های فرهنگی و برنامه‌ریزی فرهنگی شهرهای ایران، شاخص‌های درصد هزینه‌های اقلام فرهنگی در مجموع هزینه‌های خانوار، درصد درآمدهای خانوار از مشاغل فرهنگی، میزان استفاده از سمبل‌ها و نمادها در شهر، تعداد شخصیت‌های فرهیخته و شناخته‌شده در شهر، تعداد نمادهای دینی در شهر و تعداد عناصر شاخص شهر از مهم‌ترین شاخص‌های تحقق برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران می‌باشد. (جدول ۶)

جدول ۶: جدول نزولی وزن شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی

اولویت	وزن شاخص‌ها	شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی	ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی
اول	۰/۰۹۸۶	درصد هزینه‌های اقلام فرهنگی در مجموع هزینه‌های خانوار	پایداری فرهنگی
	۰/۰۹۷۱	درصد درآمدهای خانوار از مشاغل فرهنگی	پایداری فرهنگی
	۰/۰۸۶۱	میزان استفاده از سمبل‌ها و نمادها در شهر	بهگشت
	۰/۰۷۵۵	تعداد شخصیت‌های فرهیخته و شناخته‌شده در شهر	بهگشت
دوم	۰/۰۴۶۵	تعداد نمادهای دینی در شهر	بهگشت
	۰/۰۲۷۹	درصد معابر با مقیاس انسانی	هویت و شخصیت فرهنگی
	۰/۰۳۲۳	تعداد عناصر شاخص شهر	تنوع فرهنگی
	۰/۰۳۰۵	درصد مهاجران ورودی به شهر و مبدأ سکونت آنان	تنوع فرهنگی
	۰/۰۲۷۲	میزان دسترسی به خدمات عمومی از طریق حمل و نقل عمومی	سرزندگی فرهنگی
	۰/۰۲۴۳	تعداد کاربری‌های شبانه در شهر	سرزندگی فرهنگی
سوم	۰/۰۲۳۶	درصد رعایت محرمیت و اشرافیت در شهر	هویت و شخصیت فرهنگی
	۰/۰۲۳۰	میزان استفاده از وسایل تزئینی غربی و بدون استفاده عملکردی	هویت و شخصیت فرهنگی

1. SPSS
2. Classify
3. Nearest Neighbor

اولویت	وزن شاخص‌ها	شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی	ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی
سوم	۰/۰۲۲۵	ترکیب‌بندی قومیت‌ها در شهر	تنوع فرهنگی
	۰/۰۲۱۰	طول و تجهیزات محورهای پیاده	سرزندگی فرهنگی
	۰/۰۱۹۸	نرخ باسواد	پایداری فرهنگی
	۰/۰۱۹۸	میزان کنترل اجتماعی خانواده‌ها و افراد در شهر	پایداری فرهنگی
	۰/۰۱۹۸	میزان تمایل به مشارکت زنان و مردان در امور شهری	پایداری فرهنگی
	۰/۰۱۹۵	میزان استفاده از مصالح بوم سازگار	هویت و شخصیت فرهنگی
	۰/۰۱۹۴	سرانه ارزش شغلی	پایداری فرهنگی
	۰/۰۱۸۹	میزان تعارضات فرهنگی میان اقلیت‌ها در شهر	تنوع فرهنگی
چهارم	۰/۰۱۶۷	درصد تملک مسکن	بهبود
	۰/۰۱۶۵	مساحت زمین‌های بایر، متروکه و مخروبه	پایداری فرهنگی
	۰/۰۱۵۸	تعداد کاربری‌های چندمنظوره در سطح شهر	سرزندگی فرهنگی
	۰/۰۱۵۷	میزان استفاده از مصالح بوم سازگار	هویت و شخصیت فرهنگی
	۰/۰۱۴۸	تعداد نمادهای خلاقانه در شهر	خلاقیت
	۰/۰۱۳۰	درصد رضایت از کف‌سازی و نورپردازی پیاده‌راه‌ها	سرزندگی فرهنگی
	۰/۰۱۲۰	میزان دسترسی به مراکز بهداشتی مانند درمانگاه	بهبود
	۰/۰۱۱۹	میزان وقوع جرم در طی ۱ سال	بهبود
	۰/۰۱۱۹	تعداد جشنواره‌های قومی در شهر	تنوع فرهنگی
	۰/۰۱۱۹	تعداد جشنواره‌های ورزشی، هنری و بازارهای صنایع دستی	تنوع فرهنگی
	۰/۰۱۱۱	تعداد مراکز تجمع و تعاملات اجتماعی در شهر	پایداری فرهنگی
	۰/۰۱۰۵	تعداد افراد بی‌خانمان و فاقد سرپناه	بهبود
	۰/۰۰۹۷	تعداد مرگ و میر کودکان زیر ۳ سال	بهبود
	۰/۰۰۹۰	میزان دسترسی به مراکز فرهنگی مانند فرهنگسرا	بهبود
	۰/۰۰۸۵	درصد اجازه کار به زنان	عدالت
	۰/۰۰۸۰	میزان رضایت از شغل ساکنان	عدالت

اولویت	وزن شاخص‌ها	شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی	ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی
پنجم	۰/۰۰۶۴	نسبت فرصت کسب سواد برای زنان و مردان	عدالت
	۰/۰۰۶۰	تعداد فرصت شغلی برای افراد در شهر	عدالت
	۰/۰۰۵۵	تعداد نهادهای مردم‌نهاد در شهر	خلاقیت
	۰/۰۰۵۲	میزان دسترسی به مراکز آموزشی مانند دبستان	بهبخت
	۰/۰۰۴۹	میزان مناسب بودن فضای شهری برای حضور خانواده‌ها	بهبخت
	۰/۰۰۴۶	میزان دسترسی به مراکز مذهبی	بهبخت
ششم	۰/۰۰۴۰	توزیع هزینه خرید مسکن	عدالت
	۰/۰۰۳۶	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری فرهنگی	عدالت
	۰/۰۰۳۰	تفاوت میان کمترین و بیشترین مساحت قطعات مسکونی	عدالت
	۰/۰۰۳۰	تعداد مشاغل خلاقانه در شهر	خلاقیت
	۰/۰۰۳۰	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری آموزشی	عدالت
	۰/۰۰۲۸	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری مذهبی	عدالت
	۰/۰۰۲۲	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری ورزشی	عدالت
	۰/۰۰۱۹	میزان دسترسی به خدمات از طریق انواع مختلف حمل و نقل عمومی	عدالت
	۰/۰۰۱۶	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری درمانی	عدالت
	۰/۰۰۱۱	میزان درآمد از مشاغل خلاقانه در طول سال	خلاقیت

۴.۳. بازنمایی نقش طراحی شهری در برنامه‌ریزی فرهنگی اولویت‌بندی شده در شهرهای ایران

در این بخش، پاسخ به سؤال سوم تحقیق - کنکاشی در نقش طراحی شهری - در برنامه‌ریزی فرهنگی شهرها، ارائه شده است. تا مشخص گردد در راستای تحقق برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران، تا چه اندازه به راهبردهای طراحانه نیاز است. عموماً طراحی شهری بر شکل‌گیری فیزیکی شهر تأثیر داشته و از ابزاری چون ساختمان‌ها، فضاها، مناظر و امان‌ها به جهت توسعه شهر بهره می‌برد. (کوآن^۱، ۲۰۰۵: ۴۱۶) بر همین اساس شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی اولویت‌بندی شده را می‌توان با توجه به نیاز به تخصص طراحی شهری به شرح جدول ۷ مطرح نمود.

جدول ۷: تعیین نقش برنامه‌ریزی و طراحی شهری در شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی اولویت‌بندی شده

اولویت	نیاز به تخصص طراحی شهری	وزن شاخص‌ها	شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی	ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی
اول	ندارد	۰/۰۹۸۶	درصد هزینه‌های اقلام فرهنگی در مجموع هزینه‌های خانوار	پایداری فرهنگی
	ندارد	۰/۰۹۷۱	درصد درآمدهای خانوار از مشاغل فرهنگی	پایداری فرهنگی
	دارد	۰/۰۸۶۱	میزان استفاده از سمبل‌ها و نمادها در شهر	بهگشت
	ندارد	۰/۰۷۵۵	تعداد شخصیت‌های فرهیخته و شناخته‌شده در شهر	بهگشت
دوم	دارد	۰/۰۴۶۵	تعداد نمادهای دینی در شهر	بهگشت
	دارد	۰/۰۳۴۶	درصد معابر با مقیاس انسانی	هویت و شخصیت فرهنگی
	دارد	۰/۰۳۲۳	تعداد عناصر شاخص شهر	تنوع فرهنگی
	ندارد	۰/۰۳۰۵	درصد مهاجران ورودی به شهر و مبدأ سکونت آنان	تنوع فرهنگی
	دارد	۰/۰۲۷۲	میزان دسترسی به خدمات عمومی از طریق حمل و نقل عمومی	سرزندگی فرهنگی
	دارد	۰/۰۲۴۳	تعداد کاربری‌های شبانه در شهر	سرزندگی فرهنگی
سوم	ندارد	۰/۰۲۳۶	درصد رعایت حریمیت و اشرافیت در شهر	هویت و شخصیت فرهنگی
	دارد	۰/۰۲۳۰	میزان استفاده از وسایل تزئینی غربی و بدون استفاده عملکردی	هویت و شخصیت فرهنگی
	ندارد	۰/۰۲۲۵	ترکیب‌بندی قومیت‌ها در شهر	تنوع فرهنگی
	دارد	۰/۰۲۱۰	طول و تجهیزات محورهای پیاده	سرزندگی فرهنگی
	دارد	۰/۰۱۹۸	نرخ باسوادی	پایداری فرهنگی
	ندارد	۰/۰۱۹۸	میزان کنترل اجتماعی خانواده‌ها و افراد در شهر	پایداری فرهنگی
	ندارد	۰/۰۱۹۸	میزان تمایل به مشارکت زنان و مردان در امور شهری	پایداری فرهنگی
	دارد	۰/۰۱۹۵	میزان استفاده از مصالح بوم سازگار	هویت و شخصیت فرهنگی
	ندارد	۰/۰۱۹۴	سرانه ارزش شغلی	پایداری فرهنگی
ندارد	۰/۰۱۸۹	میزان تعارضات فرهنگی میان اقلیت‌ها در شهر	تنوع فرهنگی	

اولویت	نیاز به تخصص طراحی شهری	وزن شاخص‌ها	شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی	ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی
چهارم	ندارد	۰/۰۱۶۷	درصد تملک مسکن	بهگشت
	ندارد	۰/۰۱۶۵	مساحت زمین‌های بایر، متروکه و مخروبه	پایداری فرهنگی
	دارد	۰/۰۱۵۸	تعداد کاربری‌های چندمنظوره در سطح شهر	سرزندگی فرهنگی
	دارد	۰/۰۱۴۸	تعداد نمادهای خلاقانه در شهر	خلاقیت
	دارد	۰/۰۱۳۰	درصد رضایت از کف‌سازی و نورپردازی پیاده‌راه‌ها	سرزندگی فرهنگی
	دارد	۰/۰۱۲۰	میزان دسترسی به مراکز بهداشتی مانند درمانگاه	بهگشت
	ندارد	۰/۰۱۱۹	میزان وقوع جرم در طی ۱ سال	بهگشت
	دارد	۰/۰۱۱۹	تعداد جشنواره‌های قومی در شهر	تنوع فرهنگی
	دارد	۰/۰۱۱۹	تعداد جشنواره‌های ورزشی، هنری و بازارهای صنایع دستی	تنوع فرهنگی
	ندارد	۰/۰۱۱۱	تعداد مراکز تجمع و تعاملات اجتماعی در شهر	پایداری فرهنگی
	ندارد	۰/۰۱۰۵	تعداد افراد بی‌خانمان و فاقد سرپناه	بهگشت
	ندارد	۰/۰۰۹۷	تعداد مرگ و میر کودکان زیر ۳ سال	بهگشت
	دارد	۰/۰۰۹۰	میزان دسترسی به مراکز فرهنگی مانند فرهنگسرا	بهگشت
	ندارد	۰/۰۰۸۵	درصد اجازه کار به زنان	عدالت
ندارد	۰/۰۰۸۰	میزان رضایت از شغل ساکنان	عدالت	
پنجم	ندارد	۰/۰۰۶۴	نسبت فرصت کسب سواد برای زنان و مردان	عدالت
	ندارد	۰/۰۰۶۰	تعداد فرصت شغلی برای افراد در شهر	عدالت
	دارد	۰/۰۰۵۵	تعداد نهادهای مردم‌نهاد در شهر	خلاقیت
	دارد	۰/۰۰۵۲	میزان دسترسی به مراکز آموزشی مانند دبستان	بهگشت
	دارد	۰/۰۰۴۹	میزان مناسب بودن فضای شهری برای حضور خانواده‌ها	بهگشت
	ندارد	۰/۰۰۴۶	میزان دسترسی به مراکز مذهبی	بهگشت
ششم	ندارد	۰/۰۰۴۰	توزیع هزینه خرید مسکن	عدالت
	دارد	۰/۰۰۳۶	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری فرهنگی	عدالت
	دارد	۰/۰۰۳۰	تفاوت میان کمترین و بیشترین مساحت قطعات مسکونی	عدالت

اولویت	نیاز به تخصص طراحی شهری	وزن شاخص‌ها	شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی	ابعاد برنامه‌ریزی فرهنگی
ششم	ندارد	۰/۰۰۳۰	تعداد مشاغل خلاقانه در شهر	خلاقیت
	دارد	۰/۰۰۳۰	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری آموزشی	عدالت
	دارد	۰/۰۰۲۸	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری مذهبی	عدالت
	دارد	۰/۰۰۲۲	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری ورزشی	عدالت
	دارد	۰/۰۰۱۹	میزان دسترسی به خدمات از طریق انواع مختلف حمل و نقل عمومی	عدالت
	دارد	۰/۰۰۱۶	میزان سطح پوشش شهر براساس شعاع عملکرد کاربری درمانی	عدالت
	ندارد	۰/۰۰۱۱	میزان درآمد از مشاغل خلاقانه در طول سال	خلاقیت

۱۹۰

جدول فوق نشان می‌دهد، سهم تخصص طراحی شهری در برنامه‌ریزی فرهنگی چیزی نزدیک به نیمی از راهبردها (۰/۴۳/۶) است که همین امر بیانگر این است که برنامه‌ریزی فرهنگی علی‌رغم نامی که بر آن نهاده شده است، صرفاً متشکل از راهبردهای برنامه‌ریزی نبوده و راهبردهای طراحانه نیز سهمی تقریباً برابر با راهبردهای برنامه‌ریزانه دارد.

۵. جمع‌بندی

پارادایم توسعه پایدار، امروزه به مفهومی جامع و همه‌شمول تبدیل شده است. بنابراین در راستای دستیابی به آن، تمامی ابعاد مورد توجه آن باید به‌طور متوازن با هم رشد و توسعه یابند، چرا که کوتاهی در حتی یکی از این ابعاد می‌تواند مشکلات متعددی را به‌وجود آورد. یکی از مهم‌ترین مشکلات حال حاضر، ناشی از نادیده گرفتن مسائل فرهنگی در شهرها است. وظیفه برنامه‌ریزی فرهنگی، تا جایی که به زمین و شهرها مربوط می‌شود، آماده‌سازی شهر برای حفظ غنی‌ترین نوع فرهنگ و کامل‌ترین چرخه حیات انسانی و خلق و حفظ حوزه‌های عینی کنش و واکنش به نیازهای همه جانبه انسانی است. در همین راستا، وظیفه برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهاست که همانند تمامی اشکال برنامه‌ریزی، از طریق ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی خاص، دستیابی به این هدف را

میسر نماید. هرچند این شاخص‌ها از یک بستر فرهنگی به بستر فرهنگی دیگر، متفاوت بوده و نیازمند بررسی دقیق‌تر و بازشناسی محلی است، اما به‌طور کلی ۷ بعد کلی را در برمی‌گیرد که عبارت‌اند از پایداری فرهنگی، بهگشت، تنوع فرهنگی، سرزندگی فرهنگی، خلاقیت، هویت و شخصیت و عدالت. براساس وزنی که از پرسشنامه متخصصان به‌دست آمد، از میان شاخص‌های اولویت‌بندی‌شده در راستای برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران، شاخص‌های درصد هزینه‌های اقلام فرهنگی در مجموع هزینه‌های خانوار، درصد درآمد‌های خانوار از مشاغل فرهنگی، میزان استفاده از سمبل‌ها و نمادها در شهر، تعداد شخصیت‌های فرهیخته و شناخته‌شده در شهر، تعداد نمادهای دینی در شهر و تعداد عناصر شاخص شهر، اولین اولویت برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران می‌باشد. در اولویت دوم برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای ایران نیز بر درصد مهاجران ورودی به شهر و مبدأ سکونت آنان، درصد معابر با مقیاس انسانی، میزان دسترسی به خدمات عمومی از طریق حمل و نقل عمومی، تعداد کاربری‌های شبانه در شهر، ترکیب‌بندی قومیت‌ها در شهر ... تأکید شده است. (جدول ۶) شاخص‌های برنامه‌ریزی فرهنگی اولویت‌بندی شده (جدول ۷) نشان داد که ارائه راهبردهای طراحانه و عموماً با بهره‌گیری از ابزارهایی چون ساختمان‌ها، فضاها، مناظر و المان‌ها در برنامه‌ریزی فرهنگی شهرهای ایران تأثیرگذار بوده و به همین سبب می‌توان گفت برنامه‌ریزی فرهنگی تنها امری برنامه‌ریزانه نبوده و باید طراحان شهری را به‌صورت توأمان درگیر نماید.

* این مقاله در ادامه پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی شهری نویسنده اول است، با عنوان برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرهای جدید ایران؛ مورد مطالعاتی: شهر جدید هشتگرد، که به راهنمایی دکتر مرجان نعمتی‌مهر و مشاوره دکتر پرویز پیران، در بهمن ماه ۱۳۹۵ در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی دفاع شده است.

منابع

۱. ایوانز، گریم. (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی فرهنگی: مفهومی هنوز مبهم. پرویز اجلالی. ماهنامه فرهنگ عمومی. شماره ۳۳.
۲. بتلی، ای.ین. (۱۳۸۲). محیط‌های پاسخده: کتابی راهنما برای طراحان. مصطفی بهزادفر. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
۳. حجتی، نگین و مرجان‌السادات نعمتی مهر. (۱۳۹۶). کاربست برنامه‌ریزی فرهنگی در شهر جدید هشتگرد. فصلنامه علمی پژوهشی صفا. دوره ۲۷. شماره ۷۷.
۴. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۸۹). شاخص‌های راهبردی، ابعاد و مؤلفه فرهنگی. کارگروه تدوین شاخص‌های فرهنگی. تهران: انتشارات شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۵. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۲). نقشه مهندسی فرهنگی کشور. تهران: انتشارات شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۶. رضایی خوششان، رضا و مرجان‌السادات نعمتی مهر. (۱۳۹۴). سنجش کیفیت محیط مسکونی در برنامه مسکن مهر براساس نشانگرهای کیفیت زندگی (نمونه پژوهش: مسکن مهر شهر جدید پردیس). فصلنامه علمی پژوهشی صفا. دوره ۲۵. شماره ۶۹.
۷. فریدمن، آوی. (۱۳۹۶). بنیان محله‌های پایدار. مرجان‌السادات نعمتی مهر و امیر یداله‌پور. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۸. لینچ، کوین. (۱۳۹۵). تئوری شکل شهر. سیدحسین بحرینی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۹. یانگ، گرگ. (۱۳۹۲). شکل‌دهی جدید برنامه‌ریزی از طریق فرهنگ. عین‌الله کشاورز. تهران: انتشارات تیسرا.

10. Axelsson, R.; P. Angelstam; E. Degerman; S. Teitelbaum; K. Andersson; M. Elbakidze & M. K. Drotz. (2013). Social and Cultural Sustainability: Criteria, Indicators, Verifier Variables for Measurement and Maps for Visualization to Support Planning. *AMBIO*. 42(2). Available at <https://doi.org/10.1007/s13280-012-0376-0>.
11. Boulder City Council. (2015). *Community Cultural Plan City of Boulder*. Office of Arts + Culture. Colorado.
12. Columbia Basin Rural Development Institute. (2013). *Cultural Indicators Literature Review*. Developing the Columbia Basin Rural Development Institute's Cultural Research Pillar. Selkirk Collage.
13. Cowan, R. (2005). *The Dictionary of Urbanism*. England: Streetwise Press.
14. Deng, F. M. (1995). *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan*. Washington, DC: The Brookings Institution.
15. Dreeszen, C. A. (1994). *Reimagining Community: Community Arts and Cultural Planning in America* (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Massachusetts Amherst. Available from Proquest. AAI9510463.
16. Duxbury, N. & S. M. Jeannotte. (2012). Including Culture in Sustainability: an Assessment of Canada's Integrated Community Sustainability Plans. *International Journal of Urban*

Sustainable Development. Vol 4. Issue 1.

17. Duxbury, N. & E. Gillete. (2007). *Culture as a Key Dimension of Sustainability: Exploring Concepts, Themes, and Models*, Vancouver, Centre of Expertise on Culture and Communities. Ca: Simon Fraser University.
18. Hawkes, J. (2001). *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning*. Melbourne: Common Ground Publishing.
19. International Institute for Sustainable Development (IISD). (1997). *City of Winnipeg Quality of Life Indicators*. Available at <https://www.iisd.org/library/city-winnipeg-quality-life-indicators>.
20. Maslow, A. (1971). *The Farthest Reaches of Human Nature*. New York: Viking.
21. Mercer, C. (2006). Cultural Planning for Urban Development and Creative Cities. Unpublished Paper Based on Various Previously Published Articles and Chapters and Prepared for a 2006 Shanghai Conference on Creative Cities.
22. Ministry for Culture and Heritage. (2009). *Cultural Indicators for New Zealand*. Tatauranga Aotearoa Wellington, New Zealand: Ministry for Culture and Heritage.
23. Roseland, M. (2005). *Towards Sustainable Communities: Resources for Citizens and Their Governments*, Gabriola Island, BC: New Society Publishers.
24. Scott, K. (2010). *Community Vitality, A Report of the Canadian Index of Wellbeing*. ON: Canadian Index of Wellbeing and University of Waterloo.
25. Spencer, O. H. (2012). *What is Culture? A Compilation of Quotations*. Warwick UK: GlobalPAD/ University of Warwick.
26. Vallance, S.; H. Perkins. & J. E. Dixon. (2011). What Is Social Sustainability? A Clarification of Concepts. *Elsevier*. (42)3.
27. United Cities and Local Governments (UCLG). (2006). *Agenda 21 for Culture, Report 1: Local Policies for Cultural Diversity*. Culture 2. Available: <http://www.agenda21culture.net/index.php/46-official-documentation-all/reports-all/369-report-1-local-policies-for-cultural-diversity>.